

OSVRTI

SPLITSKI ANTROPONIMI U ONOMASTIČKIM TEMAMA ŽIVKA BJELANOVIĆA (Živko Bjelanović, *Onomastičke teme*, Zagreb, 2007.)

UDK: 81'373.23 (497.5 Split)
Primljeno: 26. II. 2007.
Stručni rad

Dr. sc. MARINA MARASOVIĆ-ALUJEVIĆ
Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Sinjska 2
21000 Split, HR

Živko Bjelanović je u svojoj novoj knjizi, u kojoj je sabrao tridesetak članaka svrstanih u tri tematske cjeline i kronološki poredanih, opisao onomastičke znakove, tj. nazive mjesta i imena ljudi (osobna imena, prezimena i nadimke) s dalmatinskog prostora. Ti su znakovi protumačeni prije svega kao fenomeni kojima se motivi i značenjske vrijednosti ostvaruju glasovnim, obličnim i tvorbenim elementima hrvatskog jezika. Među njima znatan broj odnosi se na splitsko područje.

Zašto ovaj prikaz pišem za časopis *Kulturna baština*? Pitanje je umjesno utoliko što su *Onomastičke teme* knjiga o imenima mjesta (toponimima) te o osobnim imenima, prezimenima i nadimcima (antropnimimima). Knjiga je okrenuta opisu ovih znakova prije svega sa stajališta njihovih jezičnih osobina, dakle sa stajališta njihovih fonoloških, morfoloških, tvorbenih i značenjskih vrijednosti, pa je ona po tome izrazito lingvističkog karaktera. Njezin autor, međutim, u gotovo svim temama opisuje i nejezičnu zbilju, povijesnu u najširem smislu, a to znači sociološku, antropološku, etnografsku i kulturnu koja se ogleda u strukturi izraza ovih onomastičkih znakova.

Za potvrdu ću od tolikih primjera u knjizi navesti samo dva. Prvi je primjer desetak prezimena koja nastaju obličnom preinakom osnovnog prezimena *Osmokruhović*: *Osmokrović*, *Smukrović*, *Smoković*, *Smuković*, *Smukavić*,

Snukavić itd. Nakon analize jezičnih razloga zbog kojih u ovom prezimskom gnijezdu od složenog oblika *Osmokruhović* nastaju preinakom izraza jednostavniji oblici, autor se bavi raspodjelom ovih prezimena u prostoru. Na osnovi relevantne literature utvrđuje da ovih prezimena nema južnije od Zadra i njegove okolice, da su posijana cijelim preostalim hrvatskim prostorom, ali im je gustoća neravnomjerna jer ih je u sjevernoj Dalmaciji, u Lici, u Hrvatskom primorju i u Istri blizu 70 posto. Ovakvu im rasutost autor povezuje s migracijama stanovništva za mletačko-turskih i austrijsko-turskih ratova na Balkanu u XVI. i XVII. stoljeću i upravo na pravcu na kojem su dvije kršćanske sile iseljavale naš živalj iz njegova matičnog prostora i razmještale ga podalje od ratnih sukoba na terenu koji je za njih bio strateški važan. Zato između prezimena *Smoković* u Istri i toponima *Smoković* nadomak Zadru postoji isti odnos kakav postoji između prezimena *Cetina*,

Obrovac i *Šibenik* u Istri te toponima *Cetina*, *Obrovac* i *Šibenik* u Dalmaciji. Tako se jezične i historiografske činjenice međusobno isprepleću.

Drugi su primjer rijetke tvorenice osobnih imena u sjevernoj Dalmaciji: *Đuro*, *Jošilo*, *Lukeš*, *Milacan*, *Milentaš*, *Nikač*, *Rankota*, *Todin*, *Tomoća*, *Vladencica*, *Veljun* itd., koje su kao kontinuantе davnih praslavenskih i južnoslavenskih tvorbenih mehanizama jasan znak da sjevernodalmatinsko zaleđe nije imalo jačih dodira s mediteranskim i jadranskim civilizacijama i da je ostalo zatvoreno u svom habitusu s još očuvanim tragovima patrijarhalnog života. Takve su varijante bile posljedica zadružnog načina organiziranja društva i potreba da se varijacijama relativno malenog broja imena iz bazičnog antroponimikona identificira osobnim imenom svaka osoba u zadruzi s velikim brojem članova. Tako i ovi primjeri pokazuju da se u onomastičkim znakovima ogleda ritam čovjekova kretanja kroz vrijeme i prostor.

U knjizi je sabrano tridesetak članaka koje je autor napisao u posljednja tri desetljeća za jezične časopise, za zbornike, za znanstvene skupove, domaće i međunarodne. Pripremajući ih za objavljivanje u ovoj knjizi, vodio je računa o tome da im očuva odlike koje su imali kad su bili napisani, ističe autor u predgovoru. Mjestimičnim preinakama u formulacijama, naknadno napisanim nacrtkom i sažetkom na stranom jeziku u ranijim člancima, koji su objavljeni bez tih kompozicijskih cjelina, stanovitim dopunama bilježaka, prije sveg novijim bibliografskim podacima itd. sačuvao je nekadašnji integritet članaka, ali je isto tako otvorio put za komunikaciju s današnjim čitateljima i ostavio dojam da su napisani u jednom dahu.

Glavninu prve tematske cjeline, naslovljene kao *Toponimija i etnonimija*, čine članci o imenima mjesta. Na mnoštvu primjera iz dalmatinskog areala, ali i iz šireg hrvatskog, pa i srednjojužnoslavenskog prostora, autor analizira tvorbenu i značenjsku strukturu toponima tipa *Igrane* (Makarska), *Koljane* (Sinj), *Petrčane* (Zadar) itd., i utvrđuje da je s vremenom došlo do pomaka u njihovu značenju, da danas znače samo "oznaka za lokalitet", a da su u trenutku nastanka imali značenje ili prema smještaju njihovih stanovnika u prostoru, tip *Lučane* (Sinj prema *luka*), *Zavojske* (Vrgorac prema *zavoj*) ili značenje "stanovnici doseljeni iz nekog lokaliteta", tip *Ramljane* (Knin, prema *Rama*) ili značenje "stanovnici koji stoje u nekom odnosu zavisnosti od osobe iz osnove toponima", pa je npr. izvorno značenje toponima *Petrčane* bilo "kmetovi plemićke zadarske obitelji Petrica". Ovaj je tip imena mjesta posebno značajan za otkrivanje istina o našoj prošlosti, i to onoj dalekoj, pa su npr. nekadašnji nazivi lokaliteta *Varikašane* i *Zloušane* sačuvali spomen na zadarske plemićke obitelji *Varikaša* i *Zlouho* i na njihove posjede s kmetovima, radnom snagom na njihovim imanjima. Zbog istih su razloga značajni i nazivi mjesta tipa *Koljane* (prema toponimu *Kolo*, Duvno, BiH) jer takvi otkrivaju istine o nekadašnjim pravcima migracije stanovništva, posebno iz vremena turskih ratova na Balkanu, npr. *Bošnjani*, *Brođani*, *Glamočani*, *Kotarani*, *Ličani*, *Maglajani*, *Pakrani*, *Saničani*, *Šipovljani*, *Unčani* itd., čije je nekadašnje, izgubljeno, značenje bilo "stanovnici doseljeni iz mjesta ili kraja kojemu se ime nalazi u osnovi ispred sufiksa -ani/-ane".

Čitateljima skrećem pozornost na još dva članka iz ovoga tematskog bloka, na članak o imenima mjesta na -ovci/-evci u sjevernoj Dalmaciji, jer se u njima naziru tragovi vlaških stočara i odnosi u njihovim zajednicama te na članak o imenima mjesta u benkovačkom kraju, nekadašnjoj kolijevci hrvatske države, zbog starosti toponima tog kraja, ponekog od njih još iz rimskog razdoblja.

Drugi tematski blok, s naslovom *Antroponimija*, najopsežniji je dio knjige. U dvadesetak članaka ove cjeline opisani su antroponimi, tj. osobna imena, prezimena, osobni i obiteljski nadimci. U gotovo svakom članku riječ je o svim ovim vrstama antroponomastičkog leksika jer se od osobnog imena tvore i prezimena i obiteljski nadimci, a u nemalom broju slučajeva i osobni nadimci. Oblik im je pretežno opisan s tvorbenog stajališta. Tako regresivnom tvorбом od dvočlanih imena, *Berislav*, *Božidar*, *Branimir*, *Radoslav* itd., ili od jednočlanih, *Andrija*, *Grgur*, *Ivan*, *Juraj*, *Petar* itd., nastaju dvosložna imena s karakterističnom morfološkom i prozodemskom stilizacijom: *Andro*, *Bero*, *Božo*, *Brane*, *Grgo*, *Ivo*, *Jure*...

Pero, a od njih sufiksacijom različite tvorenice, kao npr. *Božen*, *Branko*, *Ivica*, *Juraš*, *Peran* itd., a nerijetko se obličnom preinakom osobnog imena oblikuje osobni nadimak, kao u primjerima *Izija* od *Ilija*.

Ovi su antroponimi opisani u knjizi pretežno sa sinkronijskog stajališta, dakle sa stajališta oblika u kojem se danas javljaju u komunikaciji, a samo se u člancima *Prezimenja sjevernodalmatinskog prostora u ispravama 17. stoljeća* i *Antroponimi Tromeđe motivirani prirodnom sredinom* autor bavi antroponimima iz dalje prošlosti.

Četiri članka na kraju ove tematske cjeline posvećena su opisu načina tvorbe osobnih imena tipa *Pero*, *Rade* i tipa *Pera*, *Rada* (s brzim naglaskom) tvorenih od osobnih imena *Petar* i *Radoslav*, kakvih je u antroponomastičkom leksiku neobično velik broj jednako kao i osobnih nadimaka tipa *Škiljo*, odnosno općih imenica tipa *medo*. Njihovu tvorbenu i značenjsku strukturu autor vrlo uvjerljivom argumentacijom opisuje drugačije od načina kako su im te dvije razine jezičnog znaka opisane u našoj literaturi, prije svega onoj gramatičkoj.

Bez obzira na vrstu antroponima ili na način kako su antroponimi tvoreni i bez obzira na to pripadaju li oni jezičnoj sadašnjosti ili jezičnoj prošlosti, autor se u svim člancima osvrće i na nejezičnu stvarnost koja se u njima ogleda. A ogleda se vjerska, nacionalna, socijalna, staleška, povijesna, kulturna i svaka druga pripadnost osoba odgovarajućeg osobnog imena, prezimena ili nadimka.

U trećoj tematskoj cjelini, kojoj je naslov *Onomastička leksikologija i leksikografija*, autor se pretežno bavi teorijskim pitanjima načina opisa onomastičkog leksika. Posebno je to istaknuto u članku *Tvorbeni prsten kao model opisa antroponomastičkog leksika* i u njemu autor tvrdi kako "ni jedan model nije moćan da na jednak način i jednako uspješno opiše tvorbene elemente tvoreničkih struktura različitih leksičkih slojeva, da se jednim modelom bolje i potpunije opisuje ovaj, drugim onaj leksik, jednim ova, drugim ona vrsta tvorbe te da se rezultatima jednoga mogu koristiti svi ostali modeli opisa tvorenica". Dva su članka posvećena praktičnim pitanjima hrvatske leksikografije: koja bi se osobna imena trebala naći u općim rječnicima manjeg opsega, normativnog tipa i kako bi u antroponimskim rječnicima mogao biti organiziran leksikografski članak. Na kraju ovoga tematskog bloka i pri kraju ove opsežne knjige članak *Posebitosti u normiranju prezimenskog leksika* otvara pitanje je li moguće neka prezimena s deformiranim jezičnim izrazom uskladiti s jezičnom normom kad su ona već stabilizirana i pravno verificirana, npr. u prezimena

Koceić, Maroević, Paić, Raić, Reić ili Ljubković, da spomenem na ovom mjestu ovog prikaza samo prezimena iz splitskog antroponimikona među tolikima koja autor navodi u svojoj knjizi. Temama iz ovoga tematskog bloka Bjelanović je "zaorao svježiu brazdu" u hrvatskoj antroponomastici, ističe akademik Petar Šimunović u pogovoru ove knjige.

U ovoj su knjizi opisani i mnogi splitski antroponimi: obiteljski nadimci, osobni nadimci i ponajviše prezimena. Njezin autor, dr. Živko Bjelanović, bio je dugogodišnji profesor Nastavničkih studija (sada Filozofskog fakulteta) Sveučilišta u Splitu i stanovnik ovoga grada. Posebno je značajno da je kao onomastičar, poznat u našoj literaturi, istražio splitski onomastički leksik i unutar njega iscrpnije splitska prezimena i obiteljske nadimke. O ovoj vrsti leksika raspravlja u članku *O jednom tipu splitskih prezimena*. U prvom su mu planu opisa dva izrazito splitska prezimena, tj. *Družević* i *Koceić*, jedno izrazitije korčulansko, ali i splitsko, tj. *Viceić*. U svih je ovih prezimena deformirana osnova ispred prezimenskog sufiksa *-ić*. Ta su prezimena izvedena od osobnih imena *Druželja*, *Kocelja*, *Vicelja* i od, vjerojatno, osobnog nadimka *Tvrđelja*, što dokazuju primjeri grafijske prezentacije tih prezimena u dokumentima iz 16. i 17. stoljeća. Današnji je njihov oblik rezultat najprije zamjene fonema *lj* fonemom *j*, što je jedan od najznačajnijih oblika čakavskog narječja i unutar njega splitske čakavštine, a zatim zamukivanja fonema *j* između dvaju samoglasnika, što je osobina svih nestandardnih hrvatskih idioma. Na sličan je način deformiran dočetak i u drugih splitskih prezimena: *Buić*, *Klarić*, *Koić*, *Meić*, *Ostoić*, *Paić*, *Pleić*, *Raić*, *Reić*, *Roić*, *Skeić*, *Vitać*, pa i u *Puizina*, *Spain* itd. U zaključku ovoga članka autor otvara pitanje treba li ova prezimena uskladiti s jezičnom normom i kako u odnosu na tu normu stoje splitska prezimena *Koceić* i *Kocejić*.

U splitskim se prezimenima autor ove knjige bavi i u članku *Jedan tip prezimena s protezom*. U njemu jedno od najstarijih splitskih prezimena, prezime *Tartaglia* po motivu nastanka stoji u suodnosu sa splitskim prezimenom *Mucalo*, jer se u osnovi jednog i drugog prezimena nalazi glagol *mucati* samo što je u jednoga talijanski (*tartagliare*=*mucati*), a u drugoga hrvatski leksem. Po motivu ovim prezimenima pripadaju i splitska prezimena *Šperac*, *Šperkov*, *Šperanda* i *Špero* u kojih je protetsko *š* ispred nekog od oblika osobnog imena *Petar* oznaka za osobu sa šušljanjem kao govornim poremećajem. Prvotno su svi ovi primjeri bili nadimci, kakav je npr. splitski nadimak *Njunkalo*, a tek su konverzijom preuzeli ulogu znaka za prezimensku identifikaciju. Kako su mnoga splitska osobna

imena, i prezimena, i nadimci opisani i u ostalim člancima, možemo reći da su Bjelanovićeve *Onomastičke teme* knjiga i o splitskim antroponimima.

U pogovoru akademik Petar Šimunović ističe da je "naša onomastička literatura dostigla zavisani stupanj zrelosti pa je bilo pitanje samo trenutka kad će se, kao posljedak takva dosega, pojaviti knjiga s domišljenim interpretacijama i s količinom primjera onomastičkog leksika koji zaključcima analize daju znanstvenu utemeljenost. "Ističe također da je Bjelanović imao sve predispozicije da napiše ovu izvrsnu knjigu, knjigu kakve dosad "nije bilo u hrvatskoj antroponomastici".

Završavajući ovaj prikaz izražavam zadovoljstvo što su u ovoj monografiji opisani mnogi antroponimi iz prošlosti i sadašnjosti moga grada, i to u skladu sa stajalištima suvremene jezične teorije.

ANTHROPONYMS OF SPLIT IN "ONOMASTIČKE TEME"

BY ŽIVKO BJELANOVIĆ

Summary

In some thirty papers, classified by chronological order, the author of the book *Onomastičke teme* (*Onomastic Topics*) describes onomastic signs, i.e. names of places and people from Dalmatia and its greater area. These signs are primarily interpreted as phenomena in which motifs and semantic values are carried out by phonological, morphological and formative elements of the Croatian language. Along with the linguistic reality, the author hasn't neglected the non-linguistic reality that reflects in the form of these signs. Moreover, in nearly every paper, in accordance with sociolinguistic theories, in them he found imprints of time in which they appeared as a living historical and social reality. In the second thematic whole of this extensive book, the most numerous are papers describing surnames from the standpoint of their formative structure. The title of the paper *About One Type of Split Surnames* already points out that it deals with surnames of this city, i.e. surnames such as *Koce(j)ić* (*Družević, Tvrđić, Viceić, etc.*), specifically regarding their spoken and written form in relation to the linguistic standard. Other papers, among numerous examples, bring many Split surnames. It is interesting that the surname *Tartaglia*, one of the oldest Split surnames, obviously of Italian origin, by the motif of origin stands in correlation with Split surnames *Mucalo* and *Šperac* (*Šperanda, Šperkov, Špero*), significantly different by form. By these examples too, the author proves that the formation of surname signs comprises a high level of coincidence between the Split chakavian idiom and the idiom of the Split trans-Adriatic neighbor and the new štokavian idiom of the Split hinterland. It is a result of centuries-long migration of the population, immigrations of merchants, craftsmen, seafarers, painters, sculptors, clerks and all other professions into a large center such as Split, for commercial activities on the eastern Adriatic coast. In the afterward, academician Petar Šimunović notes that this book is unique in our literature by the multitude of examples it brings, the matureness of analysis, brilliant conclusions and well-foundedness on the principles of structuralistic linguistic theory.